Hof ter Smissen, Dilbeek

Programma van Maatregelen

Auteur:
D. Van den Notelaer (Veldwerkleider; OE/ERK/Archeoloog/2018/00204)

1 Inleiding

In opdracht heeft Vlaams Erfgoed Centrum in september 2019 een nota opgesteld naar de archeologische waarde van de locatie Dilbeek, Hof ter Smissen (afb. 1 en 2). De nota bestaat uit een proefsleuvenonderzoek. Het huidig onderzoek kadert in een eerder uitgevoerd bureauonderzoek[1] (2017G6) en geofysisch onderzoek[2] (2017J145). De nota werd opgesteld in het kader van plannen voor de bouw van nieuwe woongelegenheden.

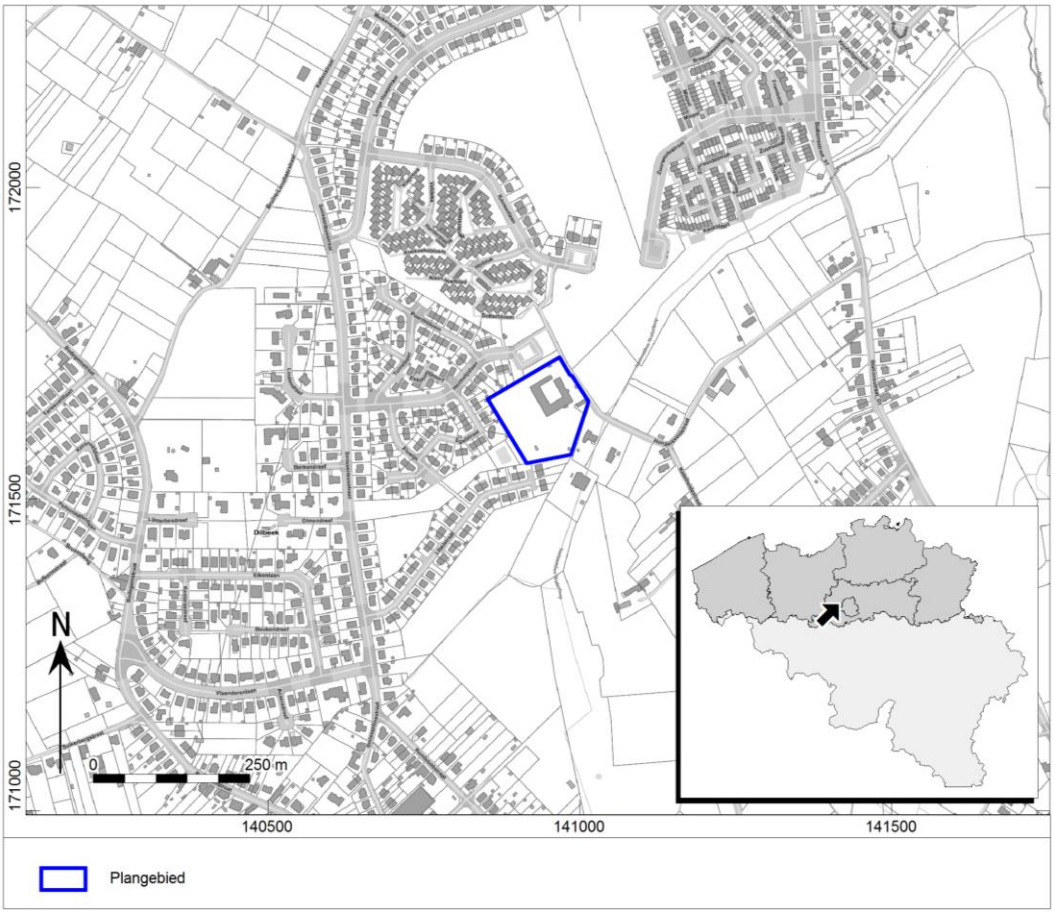

Afb. 1. Locatiekaart van het plangebied.

[1] Van Goidsenhoven et al. 2018A

[2] Willaert & Saey 2017

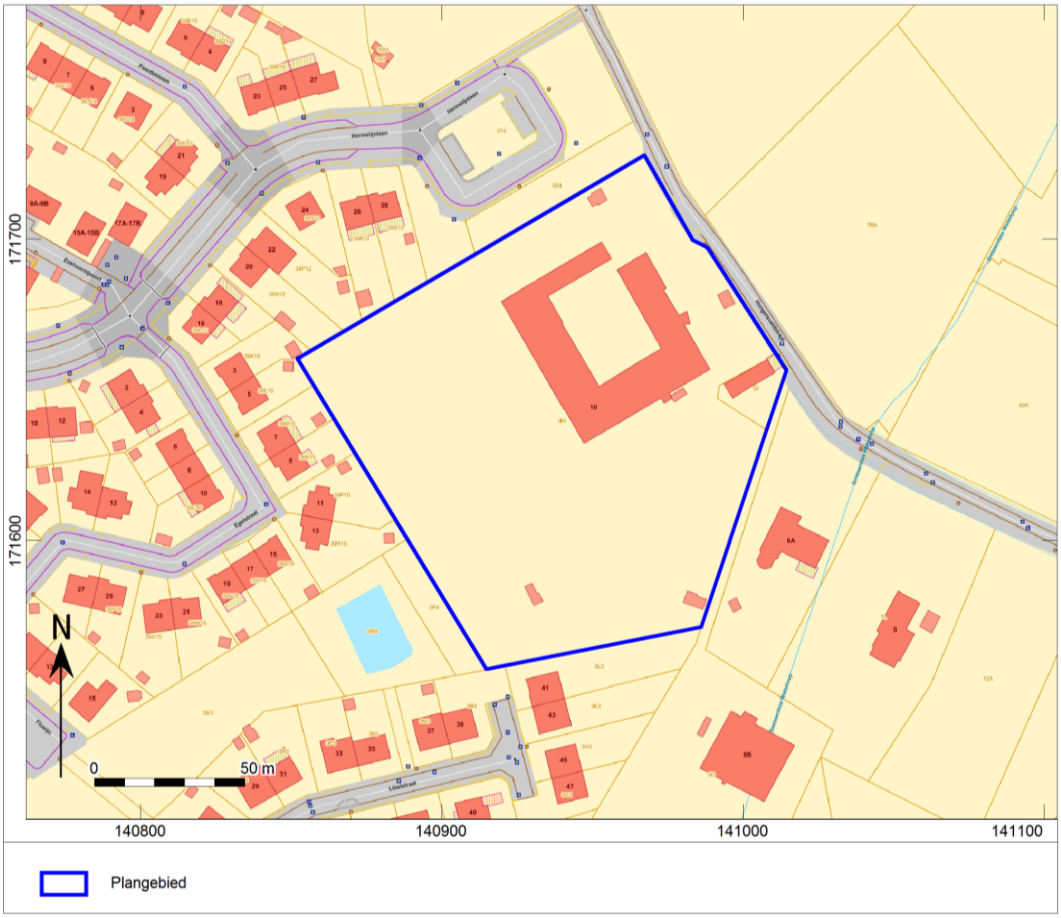

Afb. 2. Aanduiding van het uit te voeren archeologisch onderzoek op het plan van de bestaande toestand op het terrein.

2 Aanleiding van het onderzoek

Het archeologisch onderzoek werd uitgevoerd naar aanleiding van de plannen om de nieuwe woongelegenheden te bouwen (Afb. 3).

Het archeologisch onderzoek werd uitgevoerd naar aanleiding van de plannen om 32 woongelegenheden te bouwen (afb. 3).[3] Deze woongelegenheden situeren zich grofweg ter hoogte van de oude vierkantshoeve. Voor de oprichting van deze woongelegenheden zal de grond rondom deze vierkantshoeve worden opgehoogd. De woongebouwen zullen deels worden onderkelderd (afb. 4). In de kelder wordt parkeergelegenheid voorzien. Gezien de ophoging van het terrein, omvat de onderkeldering de enige zone van het gebouw waar eventuele archeologische resten bedreigd worden.

Er wordt een perimeter van 10m rond de woongebouwen voorzien voor tuintjes. De zone van het plangebied dat hier buiten valt, zal worden opgevat als een groenzone waarbij struiken en laagmastbomen worden aangeplant. Alvorens de aanplantingen aan te vangen wordt de teelaarde in de tuinzone afgegraven en aangevuld met zuivere grond. Mogelijk aanwezige archeologische resten die zich onmiddellijk onder de bouwvoor bevinden worden door deze ingreep bedreigd.

[3] Een meer gedetailleerde beschrijving van de geplande werken is terug te vinden in Van Goidsenhoven et al 2018A.

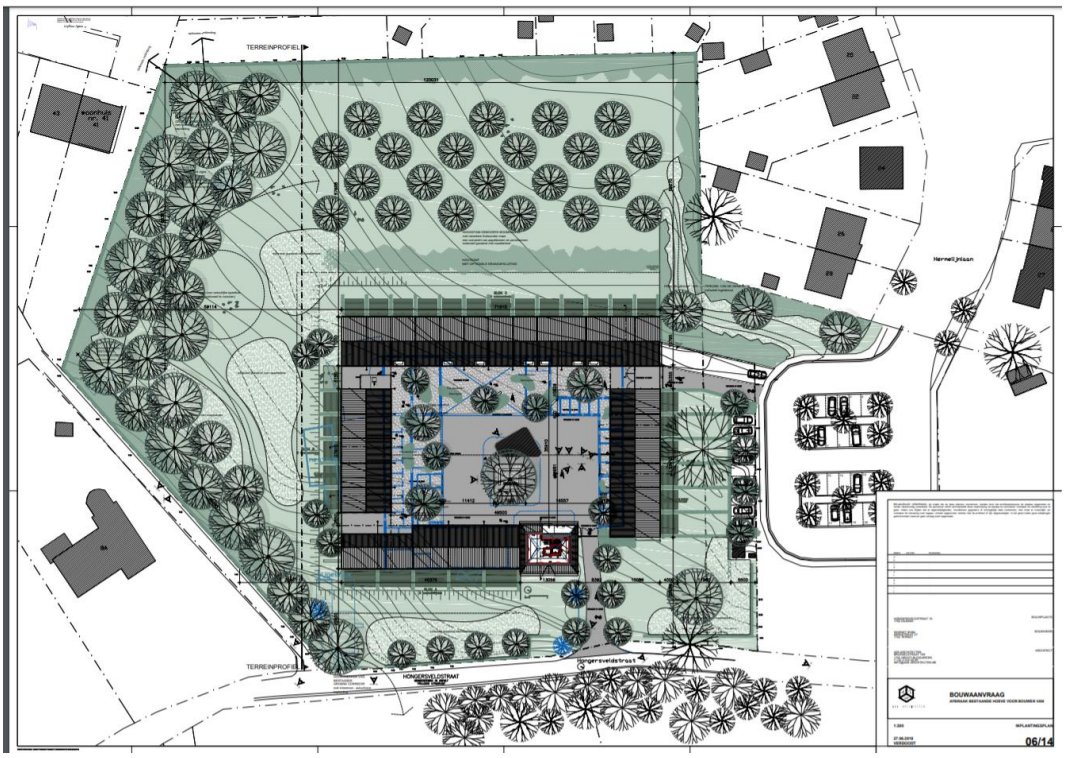

Afb. 3. Overzichtsplan van de geplande werken.

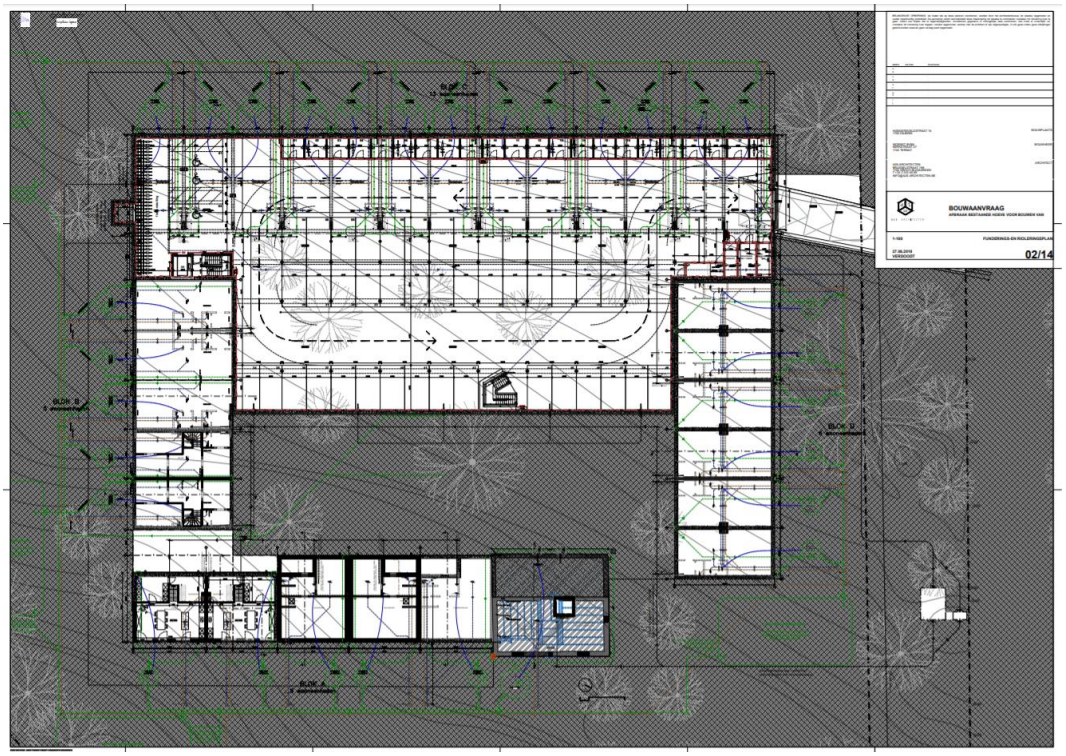

Afb. 4. Plan van de onderkeldering.

3 Resultaten

In dit hoofdstuk zullen de resultaten van het vooronderzoek worden besproken. Dit omvat zowel de resultaten van het reeds eerder uitgevoerde bureauonderzoek en geofysisch onderzoek, als de onderzoeken die tot de huidige nota behoren.

3.1 Resultaten van het bureauonderzoek

Voor het onderzoeksgebied werd reeds een bureauonderzoek[4] en een geofysisch onderzoek[5] uitgevoerd.

Landschappelijk gezien is het plangebied gelegen in de leemstreek, aan de voet van een getuigenheuvel waarop het centrum van Dilbeek zich heeft ontwikkeld. Aan de oostzijde van het plangebied stroomt de Smissenbos Waterloop. De Quartairgeologische kaart geeft ter hoogte van het plangebied een profielopbouw weer van eolische sedimenten van het laat-Pleistoceen. Tevens wordt duidelijk dat het terrein op de grens ligt met het alluvium van de Smissenbos-waterloop. Op het terrein worden geen substantiële fluviatiele afzettingen verwacht. De bodemkaart geeft ter hoogte van het plangebied droge leem weer als sediment, aan de oostelijke terreingrens eerder natte leem. Gelet op de ligging aan de voet van een heuvel is het evenzeer niet uitgesloten dat zich op het terrein colluvium heeft geaccumuleerd, hoewel de bodemkaart hier geen melding van maakt. Dit blijkt ook uit onderzoek in de buurt. Bij een mechanische prospectie aan de Zuurweidestraat, ten noordoosten van het plangebied, werd een dun colluviaal pakket waargenomen onder de bouwvoor

Uit de Centraal Archeologische Inventaris valt af te leiden dat er verscheidene archeologische waarden gekend zijn in de omgeving van het plangebied. Op het plangebied zelf staat CAI 10053: de oude pachthoeve van de abdij van Groot-Bijgaarden. Deze pachthoeve, ook bekend als Hof ter Smissen, staat geregistreerd als bouwkundig erfgoed.[6] Het gaat om een gesloten vierkantshoeve met elementen uit de 18e, 19e en 20e eeuw. De eerste vermelding van deze hoeve gaat echter terug tot in 1510. Voor de werken werd de hoeve afgebroken tot aan het maaiveld zodat eventuele ondergrondse archeologische resten onaangeroerd bleven. Enkel het boerenburgerhuis dat waarschijnlijk uit het interbellum dateert, werd behouden. Deze constructie wordt geïntegreerd in de bouwplannen.

Op het aangrenzende perceel ten zuidwesten van het plangebied (CAI 1866) werd er door het toenmalige VIOE een opgraving uitgevoerd waarbij restanten uit de Midden-IJzertijd en Midden-Romeinse periode aan het licht kwamen.[7] Ook werd er tijdens deze campagne een pijlpunt die tussen het Laat-Neolithische en de Vroege Bronstijd gedateerd wordt, teruggevonden. Er werden een drietal kuilen uit de Midden-Ijzertijd ontdekt waaruit onder meer silex, aardewerk, en een spinschijfje werden teruggevonden. Er werd slechts één kuil teruggevonden die in de Romeinse periode wordt gedateerd. Deze kuil bevatte evenwel voldoende diagnostisch materiaal om een datering in de Midden-Romeinse periode te staven. Naast de kuil werd er ook een dik pakket met Romeinse dakpan aangetroffen.

Net ten oosten van het plangebied bevindt zich CAI melding 10053. Het betreft een Laatmiddeleeuwse hoeve die gekend is via cartografische bronnen. Ook CAI 10054, die zich iets verder van het plangebied bevindt is een dergelijke hoeve uit de Late Middeleeuwen.

Ten noordoosten van het plangebied werd er een opgraving uitgevoerd door BAAC (CAI 20207).[8] Tijdens deze opgraving kwamen verscheidene archeologische waarden uit meerdere periodes aan het licht. Uit de steentijd werden er een fragment uit het paleolithicum en een gepolijste bijl uit Spiennes-silex uit het Midden-Neolithicum aangetroffen. Ook werd er een niet nader te dateren chip uit silex teruggevonden. Uit de Midden-Romeinse periode werd er een rechthoekig villagebouw aangetroffen. Het villadomein wordt omgracht door een 1.5 tot 2.5m brede gracht. Een pallisade vormde een onderverdeling binnen het omgrachte terrein. Er werden ook nog restanten van vier stenen bijgebouwen en een waterput

[4] Van Goidsenhoven et al. 2018A.
[5] Willaert & Saey 2017.
[6] Agentschap Onroerend Erfgoed 2019.
[7] Pauwels 2006.
[8] Weterings 2015.

aangetroffen. Buiten de woonzone werden een badgebouw, waterbekkens, 12 houten gebouwen, en twee brandrestengraven aangetroffen.
Uit latere periodes werden enkele losse vondsten en een oude weg teruggevonden.

Onmiddellijk ten noordoosten van het plangebied werden tijdens een proefsleuvenonderzoek verscheidene Romeinse sporen teruggevonden.[9] Het gaat om drie of vier sporen die worden geïnterpreteerd als brandrestengraf.

Omdat het archeologische potentieel van het plangebied hoog werd ingeschat door de aanwezigheid van de Romeinse villa en andere archeologische contexten op de aanpalende terreinen, werd er een geofysisch onderzoek uitgevoerd.[10] Tijdens dit onderzoek werd het terrein gescand middels een EMI sensor.
Tijdens dit onderzoek werden er een aantal verstoorde zones vastgesteld. Deze bevinden zich voornamelijk rondom de vierkantshoeve. De verstoringen zijn mogelijk te wijten aan metalen objecten in de ondergrond. Daarnaast zijn er nog drie zones met anomalieën aangeduid (afb. 5). De aard van deze anomalieën kan door middel van het geofysisch onderzoek niet nader worden bepaald en omvat één van de onderzoeksvragen van het proefsleuvenonderzoek.

Afb. 5. Resultaten van het geofysisch onderzoek (Willaert & Saey 2018).

[9] Janssens 2015.
[10] Willaert & Saey 2017.

Omdat het plangebied een archeologisch potentieel heeft dat verstoord zou worden door de geplande werken werd er in het programma van maatregelen een proefsleuvenonderzoek aanbevolen om het archeologisch potentieel te toetsen door middel van een proefsleuvenonderzoek.

3.2 Resultaten van het proefsleuvenonderzoek

Er werden in totaal 10 sleuven uitgegraven. Deze sleuven konden door de aanwezigheid van asbest, door een toegangsweg, en door het burgerhuis van de vierkantshoeve dat in de bouwplannen geïntegreerd wordt, niet volgens plan worden uitgevoerd. Desalniettemin werd de beoogde dekkingsgraad wel benaderd.

Er werden verscheidene profielen geregistreerd om de bodemopbouw in te schatten. Ter hoogte van de vierkantshoeve toonden deze profielen aan dat de ondergrond zwaar verstoord en vervuild was. Oudere bouwfasen worden hierdoor niet meer verwacht. In het hoger gelegen deel van het plangebied werd een banden-B horizont onder de bouwvoor aangesneden. Deze bevindt zich bij een intacte bodemopbouw onder de Bt-horizont. Het aantreffen van deze banden-B onmiddellijk onder de bouwvoor is bijgevolg een indicatie van erosie op het terrein. In het lager gelegen deel werd een dik pakket colluvium aangetroffen. Er wordt vermoed dat dit pakket afkomstig is van de geërodeerde hoger gelegen delen. Doordat dit pakket vermoedelijk in de Romeinse periode of Volle Middeleeuwen werd afgezet, worden er in het hoger gelegen deel geen pre-Romeinse grondsporen verwacht. Omgekeerd worden er in de lager gelegen delen geen sporen onder de bouwvoor verwacht die dateren van voor de afzetting van het colluvium. Tijdens het veldwerk werden er nergens in het eerste archeologisch niveau archeologisch waardevolle sporen ontdekt (afb. 6).

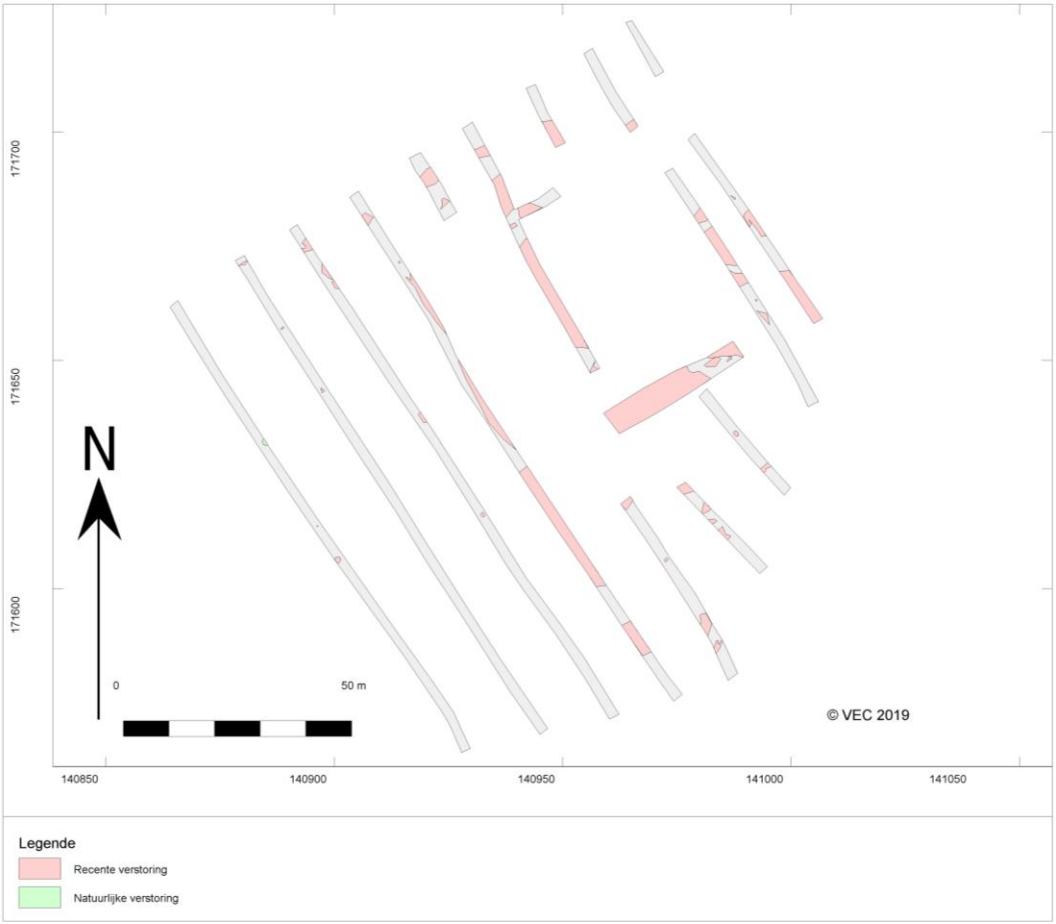

Afb. 6. Allesporenkaart vlak 1.

Onder het colluvium zelf werden wel archeologische sporen ontwaard (afb. 7). Het gaat om vijf sporen die als kuil werden geregistreerd. Mogelijk betreft het één oven en één of meerdere brandrestengraven, hoewel dit niet met zekerheid vast te stellen is. Deze contexten worden gedateerd in de Romeinse periode.

Ze kunnen worden gerelateerd aan de vondst van een villaterrein uit de Midden-Romeinse periode ten noordoosten van het plangbied.

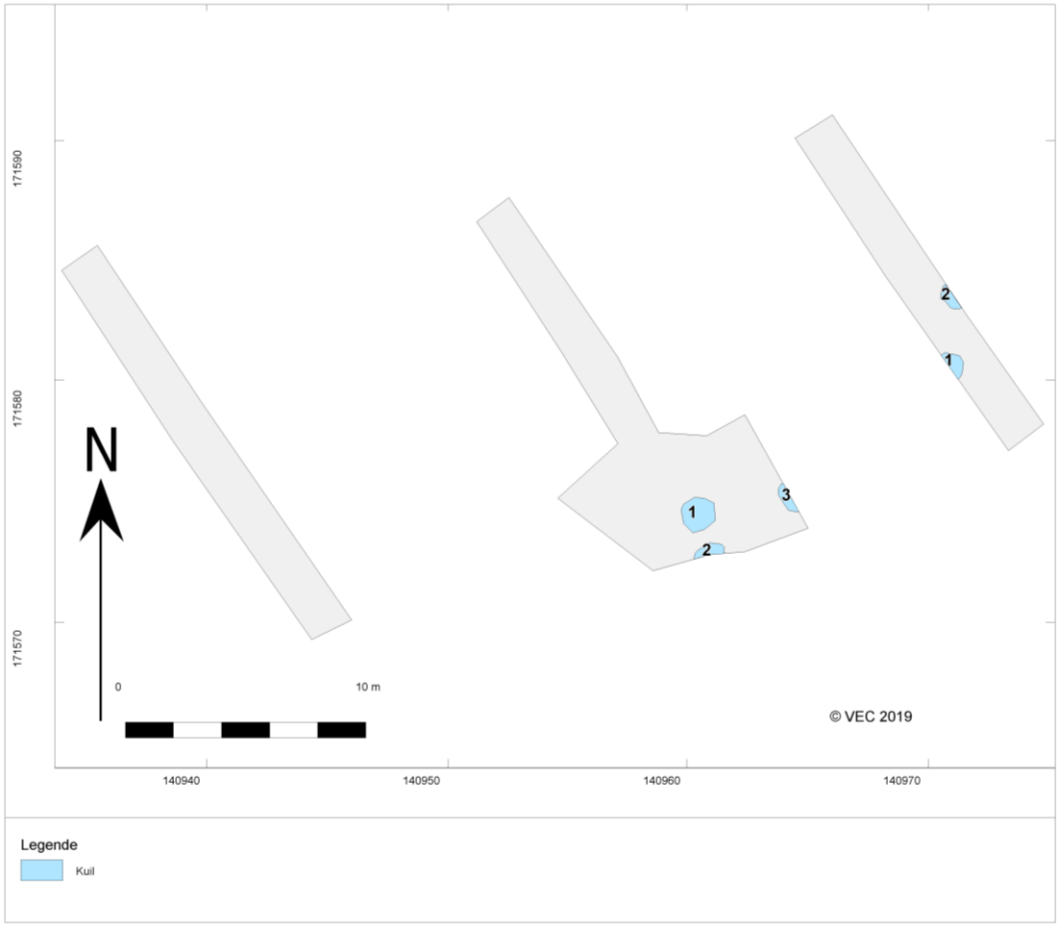

Afb. 7. Allesporenkaart vlak 2.

4 Waardering van de archeologische site en impactbepaling

Het proefsleuvenonderzoek kon aantonen dat er zich binnen het plangebied een archeologische site met resten uit de Romeinse periode bevond. Deze resten worden gerelateerd aan een villaterrein uit de Midden-Romeinse periode dat in 2015 werd opgegraven. Binnen het plangebied werden enkele kuilen aangetroffen. Mogelijk betreft het een oven en één of meerdere brandrestengraven.

Deze sporen zijn archeologisch waardevol en kunnen de beschikbare informatie over de Romeinse periode in Dilbeek aanvullen. Ze kunnen ook meer licht werpen op de funeraire tradities en mogelijk over economische activiteiten die buiten het eigenlijke villaterrein werden uitgeoefend. Het is op basis van het proefsleuvenonderzoek niet mogelijk met zekerheid vast te stellen hoe ver deze contexten zich uitstrekken.

De sporen bevinden zich onder een dik pakket colluvium. Dit pakket is tussen de 1.5m en 2m dik. De sporen bevinden zich in een zone die als groenzone wordt ingericht. De bodemingreep op deze plaats blijft beperkt tot het weggraven en nadien terug aanvullen van de teelaarde. Nadien worden hier struiken en bomen geplant. De bomen zullen geen diepe wortels hebben. Bijgevolg kan de site in situ bewaard blijven.

5 Programma van maatregelen voor in situ behoud

De geplande werken bedreigen de aanwezige archeologische resten niet. Hoe ver de archeologische site zich uitstrekt is niet geheel duidelijk. Daarom wordt de zone waarin zich colluvium bevindt afgebakend als de zone waar de archeologische resten zich kunnen bevinden.

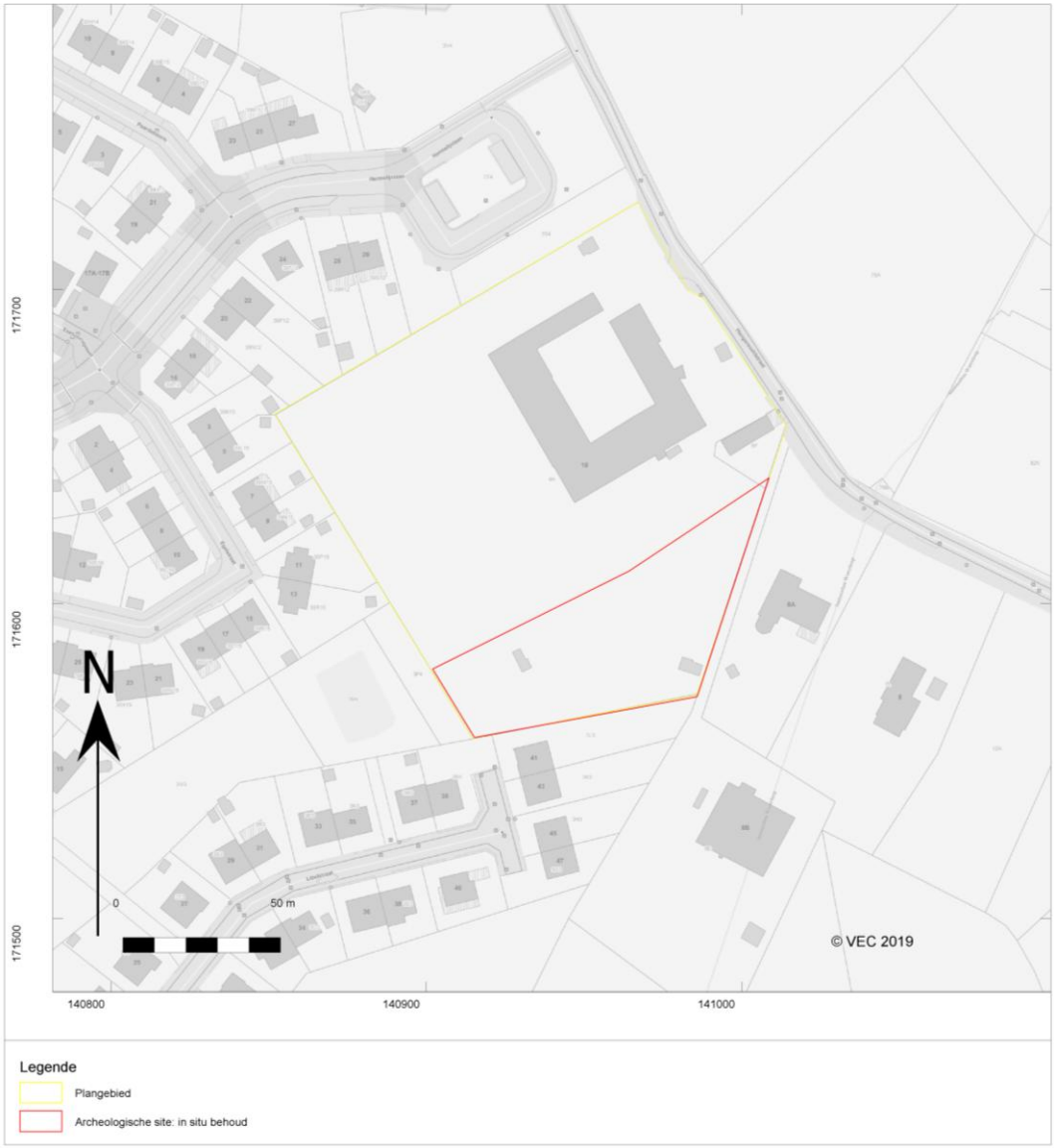

Afb. 8. Aanduiding van de zone voor in situ behoud van archeologische resten.

In de zone afgebakend in afb. 8 wordt de zone afgebakend waar onder het colluvium archeologische sporen aanwezig kunnen zijn. Het onderzoek heeft aangetoond dat het sporenniveau zich tussen 1.5m en 2m -mv bevindt. Rekening houdend met een voldoende buffer tussen bodemingrepen en het archeologische sporenniveau, mogen hier geen bodemingrepen dieper dan 1m-mv plaatsvinden.

In deze zone wordt het aanplanten van struiken en bomen gepland. Volgens de plannen zullen hier geen bomen met diepe wortels worden aangeplant. Deze maatregel is bindend voor het in situ behoud. Indien er toch wordt geopteerd voor bomen met diepe wortels zoals eik of kastanje, dient deze zone alsnog te worden opgegraven.

Indien de plannen echter ongewijzigd blijven dienen er geen verdere maatregelen genomen te worden om te voldoen aan de in situ bewaring van de aanwezige archeologische site.

5.1 Technische vereiste aan de uitvoeringswijze

Aangezien de geplande werken geen bedreiging vormen voor de archeologische sporen, dienen er geen specifieke technische vereisten te worden opgesteld. Wel is het belangrijk dat de huidige plannen ongewijzigd blijven en dat er niet dieper wordt uitgegraven dan aangegeven.

5.2 Noodzakelijke competenties

Het personeel dient niet over enige specifieke competenties te beschikken. Ze moeten bovengeschreven eisen echter wel nauwgezet opvolgen.

5.3 Risicofactoren bij uitvoering

Voor het in situ bewaren van de archeologische contexten dienen er geen extra maatregelen genomen te worden. Bijgevolg zijn er geen verdere risicofactoren.

5.4 Bewaring en deponering van het archeologisch ensemble

De conservatie en bewaring van vondsten en monsters zal moe ten voldoen aan de specificaties in de hoofdstukken 26 t/m 31 van de Code van Goede Praktijk. De tijdelijke opslag van documenten en vondstmateriaal zal plaatsvinden bij:
Vlaams Erfgoed Centrum
Liesdonk 5
2400, Geel.

Na afloop van het totale onderzoek zal het archeologisch ensemble worden overgedragen aan het depot van de provincie Vlaams-Brabant.
Onroerend Erfgoeddepot Vlaams-Brabant (PIVO-site)
Poverstraat 75
1731 Asse